

Liber
Bibliothecæ Academicæ Halensi
a
CHRISTOPH. ERNEST. CONONE,
Med. Doct. & Practico
Berolinensi,
TESTAMENTO DONATUS.
1729.

Xd. 18.

5
Joan. Sigism. Elsholzii,
D. & Sereniss. Electoris Bran-
denburgici Medici Ordinarii,

CLYSMATICA
NOVA,

sive

Ratio, qua in venam sectam me-
dicamenta immitti possint, ut eodem
modo, ac si per os assumta fuissent,
operentur: in animantibus per dra-
stica, in homine per leniora
hactenus probata, &
adferta.

BEROLINI,

Ex typographia Rungiana.
Sumtibus Danielis Reichelii,
cl^o Jac. LXV.

Exor-
dium.

Reges quasdam veteribus
notas, periisse nobis: & alias con-
tra ipsis incognitas proximis inven-
tas seculis fuisse constat. In fasciculum multa
collegit Guido Pancirollus eleganti volumine
De rebus deperditis & nuper inventis, cui no-
tae Henrici Salmuth multam allucent facem.
Cuncta illa repetere hic, extra meum est in-
stitutum: decurram nunc intra fines anato-
micæ artis, & referam ea duntaxat breviter,
& sine phaleris, quæ scopo meo inserviunt.
Additurus deinde experimenta non aliena si-
ve, ut Galenus distinctim nominabat *lib. De*
opt. sect. ad Thrasibul. cap. XIV. historias:
sed experimenta, pro incremento medicæ
artis, propria manu facta.

Venæ la-
ctæ me-
senterii.

Gaspar Afellius Professor Papiensis ve-
nas lacteas sive chyliferas mesenterii anno
clo lxx. XXII. primus invenit. Joannes
Pecquetus in Gallis anno clo lxx. LI. obser-
vavit, venas lacteas non tantum in mesenterio
reperiri: sed ab ipsarum Receptaculo Cana-
lem sursum ad ductum vertebarum protendi,
venæque axillari sinistrae inferi. Quamvis
hunc ipsum Canalem superiori jamdum se-
culo in equis tum viderit, tum descripserit
Bartholomæus Eustachius Sanseverinas, ana-
tomicus profecto ingeniosus juxta atque in-
dustrius, cui inventi hujus gloriam merito ju-
re hic vendico. Etenim is ipse libro *De ve-*
raco,

136

na sine pari, quem edidit Venetiis anno
 clo 15 LXV. antigrammat. XIII. mentio-
 nem facit magnæ cujusdam propaginis, quæ
 à vena jugulari germinet, & juxta vertebra-
 deorsum lata, penetratoque septo transverso
 ad lumbos latior facta in obscurissimum fi-
 nem, sibi que non satis cognitum, desinat.
 Quoniam vero scripta ipsius non omnium
 manibus teruntur, textum adscribam inte-
 grum. Itaque, inquit, in illis animantibus,
 ab hoc ipso insyni trunco sinistro juguli,
 qua posterior sedes radicis vena interna
 jugularis spectat, magna quedam propago
 germinat, que præterquam quod in ejus ori-
 gine ostiolum semicirculare habet, est et-
 iam alba, & aquei humoris plena, nec lon-
 ge ab ortu in duas partes scinditur, paullo
 post rursus coeuntes in unam, que nullos
 ramos diffundens, juxta sinistram vertebra-
 rum latus, penetrato septo transverso, deor-
 sum ad medium usque lumborum fertur, quo
 loco latior effecta, magnamque arteriam
 complexa obscurissimum finem, mihi que ad-
 huc non bene perceptum obtinet. Sane nec
 ipse Pecquetus, nec quispiam alius poterat
 Canalem thoracicum verbis mage perspi-
 cuis depingere. Ea sola interest differentia,
 quod obscurissimum illum finem & Eusta-
 chio nondum bene perceptum, solerti indagi-
 ne Pecquetus exploraverit, & hinc incipien-

do ad jugulares inverfo ordine adscenderit. Debebitur ergo, judice veritate, illi prima hujus Canalis inventio: huic sola renovatio, nostro facta seculo.

**Vasa
lymphatica,**

Paullo post, anno nimirum cl^o lxx LII. Thomas Bartholinus Professor Regis honorarius Hafniæ Danorum, & sequenti anno Olaus Rudbec Suecus, scripta sua de Vasis lymphaticis, roriferis ac serosis, quæ per universum fere corpus vagantur, ediderunt. Et in recenti adhuc memoria habent anatomiarum rerum studiosi, quæ superrime in vasis istis porro inquirendis prestiterint Joan. Hornius Professor Lugdunensis in Batavia, Nicolaus Steno Danus, & Ludovicus de Bilis Rotterodami, qui simul invenit, aut invenire conatus est rationem condiendi cadavera, ut non tantum mumiarum instar multos annos sine corruptione durarent: verum etiam, ut in ipsis simul intestina, muscoli, venæ, & cæteræ partes singulæ distincte conspici possent.

**Motus
sanguinis
in
circulū.**

Sed vero inter reliqua seculi inventa nullum utilius est doctrina de motu sanguinis in orbem, quam Guilielmus Harvejus Medicus Regius in Anglia, antehos prope quadraginta annos in lucem produxit, & ostendit, sanguinem tam in homine, quam in animalibus, ex corde per arterias in totum corpus & singula membra diffundi: & ex membris retro per venas iterum in cor meare: motum vero hunc

hunc insuper esse celerem, & continuari quamdiu vita superstes. Licet autem doctrina hæc ab ipso plurimis argumentis ita stabilita sit, ut ulla demonstratione amplius haut indigeat: reperti tamen subinde sunt, qui ipsam aut publicis scriptis refutarent, quemadmodum Æmilius Parisanus Medicus Romanus, Hieronymus Franzosius Veronensis, & Jacobus Primirosius in Anglia: aut de ejusdem veritate adhuc dubitarent.

Quocirca præter priora, & ab Harvejo jamdum adducta fundamenta, exhibui ego spectatoribus novum hoc & indubitatum experimentum, cum anno cdo lcc LXI. cada-
ver undis extinctæ fœminæ Berolini anatomico cultro subjicerem. Brachio dextro ligaturam sub musculo Deltoide injeci arctissimam, in illa nimirum cavitate, ubi Fonticuli excitari consueverunt. Mox citra ligaturam denudavi arteriam axillarem descendentem, ipsique scalpello foramen infixi tantum, ut siphonis ampli angusta cuspis inseri posset. Adegi porro introrsum per arteriam aquæ calidæ libram unam vel alteram, statimque venæ omnes ultra ligaturam replebantur & turgebant, præsertim vero in cubito. Selegi ex istis Medianam, eamque à Chirurgo adstante lanceola aperiri jussi: mox exsurgentem aquam injectam cruori mixtam conspeximus: post repetitas vero ali-

Experi-
mentum
novum
per si-
phonē:
I. In ar-
terias.

quot aquæ impulsiones, aqua pura tandem profiliit. Ex qua quidem demonstratione perquam clare patet motus sanguinis in circulum, ut dixi. Nisi enim adesset communitio vasorum in extremis, & nisi valvulae venarum retro seu versus cor paterent: per rerum naturam fieri non posset, ut aqua arteriæ immissa per venam exsiliret. Contra quosque ex positu iithoc valvularum patet, quare aqua in venam impulsam per arteriam simili modo exsilire non possit.

2. In ve-
nas.

Etiam si vero demonstrationem hanc non nisi in cadavere tunc feceram: nihilo tamen minus ab illo tempore sæpius apud animū meum expendi, utrum in vivente quoque illa per siphonem injectio adhiberi in quemcunque finem tuto posset. Arteriæ autem cum profundius decurrant, & in vivente non sine periculo aperiantur: relictis ipsis, de solis venis cogitare cæpi, imprimis vero de patentioribus illis in artubus, quæ in morbis communiter tundi consueverunt. Etenim hoc mecum pacto ratiocinabar. Quemadmodum, si in flumen vini cantharus effunditur, vinum simul cum aqua in mare defluit: ita liquor quilibet in venam immissus, una cum circumeunte sanguine in cor necessario delabatur. Liquor illapsus non potest non excitare in corde alterationem talem, qualem natura excitare aptus natus est. Alterationem
nem

nem illam cor per arterias in membra derivat,
& propterea totum corpus inde proculdubio
aliquid patietur. Nihilominus arduum opus
videbatur, & in homine vix tentandum, nisi in
brutis antea specimen capiatur. Ideoque
à canibus initium facere statui tandem, in
quibus quid præstiterim, & quo negotium
à nobis perductum sit, judicent periti.

Principio quidem in mensula canem
majorem, quales quidem huic Chirurgiæ aptis-
simi, per artus ligavi, in dextri cruris latere
interno cute dissecta Venam cruralem ejus
loci detexi, lanceola foramen paravi, jubendo
antea ministrum, ut injecto indice venam ul-
tra incisionem pro fluxu sanguinis impediendo
(id quod tamen filo venæ subjecto &
constricto fieri etiam potest) comprimeret.
Tum *aqua* unciam in siphunculum argen-
teum attractam, verso ad abdomen cuspidem,
per fissuram impulsi, non parum gavisus, ne-
gotium tam commode succedere. Hinc
frustulo fungi orbicularis imposito, cutem
acia consui, atque ita canem in terram repo-
sui. Ipse lambere vulnus horam mediam,
mox surgere, & fugam quasi nihil passus, ar-
ripere.

Observa-
tiones
auctoris
in cani-
bus.

1. Per
aquam.

Hac igitur ratione certior redditus, im-
missionem istam non tantum in cadavere fieri
posse, quemadmodum in brachio suffocatae
mulieris à me superius fuit ostensum, sed et-

iam in vivente: tentavi idem in secundo cane,
 ea tamen differentia, ut loco simplicis aquæ
vinum Hispanicum generosum infunderem.
 Quid factum, rogitas? Signa ebrietatis ma-
 nifesta neutiquam adverti. Fortassis
 autem non ea quantitas fuit ingesta,
 quæ temulentia concitandæ sufficeret? Ita
 sane ego quoque sentio, & propterea de ef-
 fectu isto penitus non despero, si plus in-
 fundatur.

3. Per so-
 mnife-
 rum.

Non acquievi autem his speciminibus,
 sed tertio cani *Extractum opii* liquidum ad
 unciam indidi hora antemeridiana decima.
 Etiam si autem valde robustus & ferox canis
 hic erat, quique durante infusione turbas
 faciebat tædiosas: opere tamen absoluto mi-
 rum quam mansuetus factus fuit: immo post
 mediam horam dormire oculis nebulosis &
 semiclausis adeo cœpit, ut cervicem digito
 fortiter percussus, non evigilaret. Quoties
 vero faucium pedem tangebam, caput qui-
 dem elevabat parumper, sed statim iterum
 quasi soporosus reclinabat. Circa duodeci-
 mam cum linguam adverterem exertam, di-
 gitis ipsam compressi: ad eam pressionem
 cum non moveretur, acicula linguam pupugi.
 ubi nec hoc perciperet, transadegi eandem
 penitus, & tunc rursus caput tantisper erige-
 bat, mox iterum resupinandum. Hoc pa-
 cto de stupore incipiente certior, pedem po-
 sterioro-

steriorem sanum pungere capi, observando canem nil moveri, si acus per cutem solummodo adigebatur: quod si ad nodulum usque in carnes ipsas impellebatur, signa sensus dare. Porro circa primam pomeridianam surgere, in gyrum aliquoties vertere, mox temulenti instar iterum labi & obdormiscere. Admotum ori panem & patinam aqua plenam ita averfatus est, ut hydrophobia correptus videretur. In mentem mihi commode tum veniebat, esse canem venaticum: ideoque fictis clamoribus ad venationem excitatus, parere quidem & surgere nitebatur, irrito tamen conatu præ somno & membrorum quasi paralyssi. Ita dormitando reliquum diei hujus, & sequentem noctem, diemque totum transegit, priusquam veterno excussio ad sese rediret, & pedibus consistere firmiter valeret. Tandem tamen perfecte convaluit.

Spiritum vitæ aureum sive cathartici, aulicæ nostræ Officinæ usitatum, quarto cani ad unciam, quantum homini equidem sufficit, hora decima matutina infudi. Is per aliquot horas male habere visus est, & hinc inde vagari illis similis, qui ametron medicamentum, quod movet, non promovet, biberunt. A meridie tandem, circa quintam bis, sed satis copiose dejecit. Cæterum tardam illam & debiliorem operationem à nimis exi-

4. Per
medicā.
purgans.

gua non provenisse non ambigo. Et quanquã purgantia non æque caninam naturam, atque hominũ afficere, quispiam suspicari posset: rã tamen possibilem esse, satis ex hac vel imperfecta operatione colligo.

§. Per vomitium.

Vinum emeticum ex Croco metallorum paratum, quinto cani ad unicam unam, circa secundam pomeridianam infudi. Is sane graviter decumbentium instar sonora ducere suspiria, & inter singultus ac salivationes oris, secunda ab infusione hora vomere occupit: valde inquietus interea, & ex uno angulo in alterum prorepens. Materia erat partim tenuis, partim lenta & pituitosa, cujus portionem primo ejectam canino more resorbuit: sequenti nocte dormienti similis jacuit, & mane præter intentionem extinctus fuit inventus. Quare vero præter vomitum, mortem etiam medicamentum hoc intulerit, causam conjicio fuisse, quod ad intendendam ejus vim Crocum metallorum ad sedecim grana, cum in homine octo sufficiant, assumserim, & insuper infusum data opera per chartam bibulam non colaverim. Evenit inde, ut non tantum vinum qualitate stibii imprægnatum, sed simul ipse pulvis croceus in substantia, ut vulgo ajunt, cor per venas lethaliter subierit. Quod si prævia filtratione & moderata dosi administraretur Vinum hoc emeticum, forte de tam violenta operatione non esset metuedum.

dum. Mihi vero in tyrociniis his versanti, parvæ dosis adhuc nulla cura fuit, sed summa potius exhibita generatim hæctenus inquisivum medicamenta diversa per venam injecta diversas, & tamen singula sibi consuetas operationes essent editura. Ediderunt autem rite: & licet cathartica illa medicina justo debilius, vomitoria vero ultra modum operata sint: attamen illa varietas dosi, cujus accuratam notitiam tempus aperiet, imputanda venit.

Album denique *arsenicum* in aqua de-^{6. Per}coxi, & illius stigmati unciam aut paullo^{venenū.} plus sexto cani ingessi. Post quadrantem horæ rhonchos ducere per intervalla, cum borborigmis in abdomine inchoavit, mox spumare per os, excrementa alvi & vesicæ copiose dejicere, & ex uno latere in aliud, tametsi pedes quaternos stricte colligatus, violenter se volutare: hinc frequentius & alte stertere, oculos contorquere, & cuncta fere symptomata pati, quæ haustum arsenicum sequi consueverunt. Labente secunda hora oculos claudebat, rictuque aperto sonore admodum ejulabatur: paullo post vero, & antequam tertia inciperet, obticuit, & mortuus est.

Quod si denique per os venenum, anti-^{7. Per}tidoton per venam: aut contra antidotum per^{venenū,} os, per venam venenum exhibeatur, quis pu-^{& anti-}næ illius exitus esset futurus, appareret. Hu-^{doton!}

jus

jus sane rei documentum capre prima quavis occasione constitui: securus hactenus, in canibus injectionem non solum esse possibile, sed dignam etiam, quæ novæ artis titulo insignita, ad ipsum porro hominem transferatur.

Clysmaticæ notationis etymon.

Et de ratione quidem nominis ita sentio. Cum hæc operatio in immisione per siphonem consistat: nisi quis verba minus usitata fastidit, forsan non inepte adeo ipsa *Ars Enematica* aut *Clysmatica nova* diceretur. Clysteres enim in anum injici auresque, & in uterum, vesicam, ac penem, itemque in sinus & fistulas, vulgo constat, & pertinerent hi usus ad Clysmaticam antiquam: recentiorum vero industriæ deberentur Injectiones illæ, quæ præterea finit in ipsas arterias, venasve corporis.

Observationes in homine tres.

Ad homines igitur à canibus, ut dixi, progressus, captare occasionem capi apud ægros cordatiores, an admittere infusionem vellent. Et admiserunt sane nuperrime milites gregarii tres de legione prætoriana Serenissimi Electoris nostri. *Primus* ulcere in crure sinistro antiquo quidem, sed ad consolidationem jam tendente laborabat. Ipsi dolore non malo consului, si sanari cito desideraret, è re fore, ut aperto venæ crualis ramo interno & ulceri vicino tantillum liquoris cujusdam balsamici per canaliculum subtilem immitteretur. Cum spe salutis facile is consentiret, jussi venam illam aperiri ab *Andrea Horch,*

Horch, dictæ legionis Chirurgus primario, quemque artificium hoc eo fine docui, ut in exercitiis supra recensitis me adjuvaret, & laborem minueret. In venam incisam siphonem parvum aqua plantaginis repletum indidi, & sursum sine obstaculo & noxa impuli. Post fasciam injectam, num intrusio canalis insignem dolorem sibi intulisset, ægrum interrogabam: fere nullum, respondit. Atque ita hic fuit dimissus. *Alter* propter febrem venam sibi Medianam aperiri expetebat. Suasi, ut emissa sanguinis sufficiente portione, liquorem præterea aliquem antifebrilem sibi infundi concederet. Annuit ipse, & nos sub finem cochlear aquæ carduibenedicti stillatiæ agili manu impulimus. *Tertius* inculpata valetudine ab ineunte ætate usus, antea nunquam sibi venam tundi curaverat. Annis vero proximis ex inordinato victu impuritatem scorbuticam in venis collegerat, gravitatem inde membrorum sentiens. Phlebotomiam igitur suasi, admonendo prima vice, ut sibi caveret ab inspectione brachii, ne forte expavesceret. Bene inquit, ego averso capite constanter manebo. Hac ratione nos post extractam sanguinis convenientem quantitatem, aquæ cochleariæ portionē inscio immisimus.

Tribus his experimentis animus meus valde fuit confirmatus, ut credam nunc, *novam* hanc artem *Enematicam* non tantum in canibus bestiisque locum habere: sed in ipso
quo.

quoque corpore humano, & quidem longe promptius, exerceri posse. In canibus scindenda prius pellis est, & à membranulis non sine tædio venæ liberandæ: prætereaq; in ipso opere à jactatione utcunq; vincti animalis non raro turbamur. In homine ligatis artibus venæ turgent, & in conspectum se dant ipsæ; nec resistet operanti homo sanæ mentis, & qui semel consensit. Insuper venæ in homine adulto patentiores sunt, & proinde liquorem facilius admittunt, quam in canibus: etsi molossos dari, non inficior.

Quæ
medica-
menta
homini
infunde-
re liceat.

His ita constitutis, magni quæstio momenti se offert: an loco destillatarum aquarum, medicatos & salubres alios liquores pro re nata, ægrotis quoq; immittere liceat? De venenis enim hac ratione infusis non dubito, quin æque, aut celerius sint jugulatura hominem, ac tela Americanorū infecta, quorū mentio frequens in libris Navigationū versus novū orbē institutis. Neq; n. vulneratis, nisi ex solo sâguinis motu, cuncta illa tã subitanea, & tã horrenda symptomata, quæ ibi narrantur, illata fuisse credendū est. Ad salutaria a. & naturæ humanæ convenientia medicamenta quod spectat, initio statim distinguendū esse arbitror inter ea, quorum operatio aut visceribus in abdomine contentis, aut capiti cerebroq; magis convenit: & inter ea, quæ cordis affectibus proprie resistunt, adeoq; mediæ corporis cavitati dicata sunt.

Illæ

Illa si respicias, eminent inter cætera quidem medicamēta Cathartica, Emetica, & Narcotica. *Purgantia*, quoniam ventriculum, intestina, & vicina viscera purgare debent, commodius per os, quam venam exhiberi præsumuntur. Vias enim proximas semper esse eligendas, passim inculcabat suo jamdū tempore Hippocrates, & per loca convenientia materiam educendam, *lib. I. aphor. XXI. Vomitoria* itidem pro eluendo ventriculo majori ex parte dantur: siquidem quod pectus simul expurgant, per accidens contingit ob compressionem, & propterea hic quoq; os ad ventriculum propinquior via est.

Somnifera, cum vis ipsorum in capite præcipue se exferat, ope Clysmaticæ hujus per cor propius, quam per os bibita, ascenderent. Verum enimvero legitimam tutamq; dosin horū, & antecedentiū in homine reperire non facile ausim: oporteret ejusmodi experimenta per decretū Principis primum fieri in iis, qui ob facinora ad publicum supplicium damnati sunt.

De alterius generis medicamentis, quæ cordis affectibus proprie medentur, vix est dubium, quin infusio ipsorum cordi proficua esse possit. Sunt autem primarii cordis affectus, qui sequuntur.

1. *Virium imbecillitas, Lipothymia ac Syncope.* His mitigandis conveniret Tinctura quædam cordialis, ex coralliis, margaritis, ambra, Confectione alchermes, Auro porabili, & similibus parata. Profecto exoptata esset methodus hæc, si in Syncope, ubi per os non liceret, paucæ guttulæ ejusmodi Tincturæ aut Essentiæ per venam in solatium cordis infundi possent.

2. *Febres ardentes, & Intemperies cordis calida.* Præstaret ibi delicata quædam Tinctura refrigerans: præsertim si æger sit nauseator, & cuncta remedia ore sumenda aversetur.

3. *Febres petechiales, Pestis, Venenum*

Medicamenta a-
lias po-
tius, quã
cor, par-
tes respi-
cientia,

Medica-
menta
cordis
affectib9
propria,

seu haustu, seu morsu communicatum. Tum vero cor maxime patitur omnium, & frequenter usu venit, ut aut fauces constringantur, aut vires prosterantur adeo, ut per os ingeri nihil amplius queat. Hoc casu Orvietanum aqua theriacali dissolutum, aut aliud pretiosum alexipharmacum forte multum conduceret, & plurimos servaret.

4. *Palpitatio cordis.* Ei malo mederi hactenus fuit perquam difficile, quod remedia per os sumta iter ad cor nimis longinquum facere cogebantur. Inventa jam propiori via, fortassis facilius tolli morbus iste poterit.

5. Præter vero affectus modo recensitos, cum sanguis è dextro cordis sinu per pulmones brevi & peculiari circulo feratur, adeoque hoc transitu universum ipsarum parenchyma penetret: in *Phthisi* medicamenta congrua hoc pacto pulmonibus multo propinquius, quam per os communicari posse verolimile est.

6. Insuper quoniam cor non tantum primarium sanguificationis organon tum ab Aristotele olim, tum a recentioribus plerisque; hodie statuitur: verum etiam quoniam sanguis toto corpore contentus, sine intermissione per illud transit: conjicere liceret, in *Scorbuto*, *Podagra*, *Cachexia*, & id genus morbis, in quibus massa sanguinis impura, salsa, aut alio modo corrupta est, non sine emolumento Tincturam sanguini depurando comparatam posse injici. Si quis *Tincturam Philosophorum universalem*, aut aliam quandam particularem duntaxat, & diu satis questitam possidet *Panaceam*: ea hoc tempore, & hac ratione non sine insigni gloria, in usum trahi posset.

Conclusio.

Finio autem dissertationem hanc celeri incomtoque scriptam calamo: nihil magis in votis habens, quam veluti experimenta facta nos fideliter retulimus: ita intermixta & hactenus nondum probata conjectura in honorem DEI Opt. Max. & ægrotantium salutem, à nobis aut aliis per iterata documenta & indefessa studia firmiter roborentur.

1. Anthropometria job: Sigismund:
W. Bodij. Francofurt. a. 1663.
2. Historia placarum partium
humani corporis. Salomonis Alber-
ti. Wittebergae. a. 1602.
3. De origine ac natura animarum
in brutis, sententia claris: Theol:
in aliquot Germani: Academiis qbz
simul D. Daniel Sennertus à Crimi-
næ blasphemia et hæreses à D.
job: frentagio ipsi intentato ab-
solvitur. Francofurti. a. 1638.
4. Supelles Botanica juxta ac
Materia Medica. D. Paul: Ammannij
Lipsia. a. 1675.
5. Chiasmatica nova D. job Sig:
W. Bodij. Berolini. a. 1665.
6. Tractatus Medicus Hamburg:
D. M. J.

ULB Halle

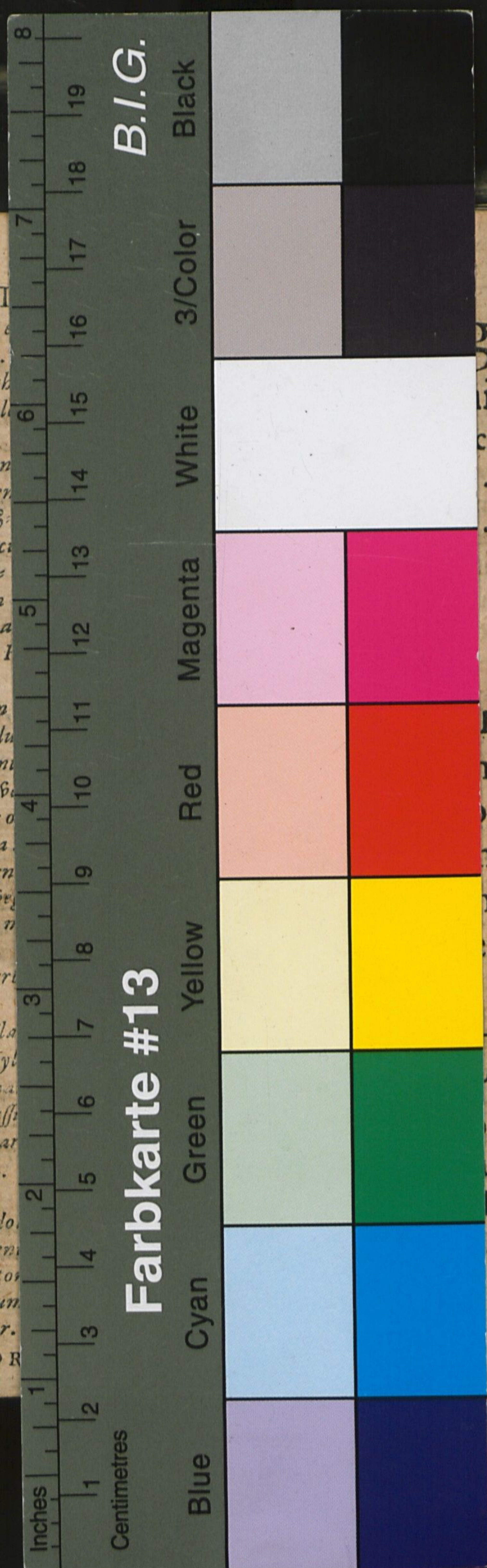
3

004 777 514

Sb. 7

1717

Farbkarte #13

B.I.G.

gism. Elsholzii,
riff. Electoris Bran-
ci Medici Ordinarii,
MATICA
OVA,
sive
n venam sectam me-
mitti possint, ut eodem
per os assumta fuissent,
n animantibus per dra-
nomine per leniora
enus probata, &
adserta.

EROLINI,
graphia Rungiana.
us Danielis Reichelii,
lc. LXV.

